

ЖИТИЯТА НА СВЕТЦИТЕ И ИСТОРИЧЕСКАТА ТОЧНОСТ¹

Светите отци на Църквата постоянно се позовават на житията на светците и редовно подбуждат християните да ги четат като източник на мъжество и пример за правилен християнски живот. Четенето на житията на светците (на синаксарите²) играе важна роля в християнския дом. В богослуженията, в манастирите и по енориите слушаме за подвизите на Божиите приятели, светците. Никой сериозен християнин не може да твърди, че познава Църквата и нейния духовен живот, ако никога не е почувствал значимостта на животописите на светците.

Макар и ние, православните, да четем житията на светците, при все това живеем в свят, в който светците са подлагани на нападки и понякога – на подигравки. Тоест ние сме изправени не само срещу случайните съмнения и изкушенията, които лукавият демон, – който се отвращава от светците на Църквата – сее в ума ни, но все повече и срещу университетските учени – за жалост дори и богослови, – които оспорват автентичността на всички тези неща, които се разказват в синаксарите, и ги наричат благочестиви басни: историята на неуките и суеверните!

Тук нямаме за цел да се занимаваме с „естественото“ съмнение, което навярно обзема дори и най-искрения християнин, когато чете за чудните подвизи на мъчениците и на останалите светци. Както казахме, това е резултат от завистта на мразещия доброто дявол; изгледът той да победи е пропорционален на усърдието в нашия духовен живот: колкото по-малко духовни сме, толкова по-фантастични ни изглеждат тези жития. Колкото сме по-напреднали духовно, толкова повече тези жития ни откриват един духовен свят, на който се възхищаваме, който желаем и на който се стремим да се насладим чрез подражаване на живота на светците. Но целта ни е да изследваме съмненията, които учените и историците сеят в сърцата ни по отношение на историческата достоверност на сборниците с жития.

1. Изглежда, че много жития на светци разказват еднакви събития.

Тази първа забележка е довела мнозина съмняващи се до твърдението, че житията на светците са просто благочестиви разкази, които ни говорят за определени религиозни ценности, но не описват действителния живот на реални хора; само предават нравствени поуки по различни начини, използвайки различни митични личности.

¹ Превод от гръцки език. Оригиналният текст е публикуван в три части в списанието *Agios Kyprianos*, март-април 1988 г., с. 273, 280, май-юни 1988 г., с. 287-288 и септември-октомври 1988 г., с. 317-318.

² Синаксари (от гр. *synaxis* – събиране) – сборници с жития на светци. Наричат се така, защото от тях четели по време на богослужбните събирания на вярващите. В руската и в българската църковна лексика под синаксари се разбират най-често кратки четива, поместени в Постния и Цветния Триод.

На пръв поглед изглежда, че това твърдение притежава известна достоверност. Но нека да помислим просто: няма, ако се съпостави животът на всички човеци, [не ще се окаже, че] е твърде сходен? Нима няма у всички ни подобни [една на друга] истории, които да разкажем? Случва се да стане следното: петдесет души да имат чичо на име „Димитрий” и дванадесет от тези Димитриеви да произхождат от една и съща област на Гърция, а може би някои от тях да са се родили в един и същи ден. Въпреки всички тези съвпадения ние не се съмняваме, че различните Димитриеви действително съществуват. Странно обаче, ако за двама или трима светци се разказват еднакви чудеса, тогава определени наши учени казват, че трябва да се съмняваме в тяхното съществуване. Това явление в психологията се нарича „генерализация”. Това се случва не защото университетските [учени] имат реални причини да оспорват историчността на тези светци, а по-скоро защото тяхното неверие в разказваните чудеса се обобщава и стига до момента да отхвърля и [съществуването на] самите светци.

Освен това житията на светците са като икони. Представят ни духовната действителност със символи и похвати, които не са присъщи за обикновената – светската – история. Светците през земния си живот са преживявали една трансцендентална реалност, отъждествили своята воля с Божията воля; поверили съществуването си на Бога всецяло; обожили се по благодат, т. е. възстановили у себе си чрез благодатта на Светия Дух възможностите на човешката природа преди грехопадението и прибавили [към нея] непостижими благословения, произтичащи от общението с Богочовека, нашия Спасител. И така, когато говорят за този живот на светците в Христа, синаксарите използват „иконично” слово. Може, например, да описват някой велик постник, когато разказват, че той е отказвал да бъде кърмен с майчино мляко в сряда и петък или през Четиридесетницата. Това, разбира се, някой светец вероятно го е правел само в течение на няколко месеца, докато друг може би е проявявал това дарование по време на цялата си младенческа възраст. Не можем да знаем, нито пък тази подробност би имала за нас някакво особено значение. Това чудесно явление обаче ни представя нещо от характера на светеца, дава ни някаква „икона” на живота му в благодатта, на неговото не-светско състояние. От факта, че се пропускат някои незначителни подробности, не следва задължително изводът, че споменатите събития не са се случили или че описваните лица в едно житие не са действителни. Най-малкото е смешно човек да мисли така.

2. Ако житията на светците са достоверни и ако, както Църквата учи, съществуват светци през всички времена, защо не виждаме същите чудеса в наши дни?

Основавайки се на това възражение, мнозина са стигали дотам, да вярват, че житията на светците са странни романи от миналото, на които са могли да вярват само люде от една по-малко развита епоха. Помня, че когато бях млад, имах привилегията да уча заедно с един прочут биолог. Един следобед аз го попитах насаме дали вярва в Бога. Отговори ми следното: „Никога не съм виждал черен лебед. Това обаче не ми дава правото да вярвам, че не съществуват черни лебеди.” Този отговор притежава много по-голяма тежест, отколкото изглежда на пръв поглед. Това, че нямаме доказателство за неща, които не се виждат, не е достатъчна причина да отричаме тяхното съществуване. Едно отричане, което се основава на такава хипотеза, е най-малкото наивно.

Трябва да се отбележи още и това: макар и да съществуват днес вярващи люде, но главните интереси на съвременния човек са технологични и материалистични. Много малко значение се отдава на духовното. Ние не търсим и не признаваме хората, които се отличават с това. Наистина, има светци от голяма величина в съвременния свят, макар и да са по-малко. Бихме могли, ако действително го пожелаехме, и в наши дни да открием личности, които се намират в чудното състояние на светците от миналото. Но истината е, че ние не го искаме. Бихме предпочели по-скоро да отбелязваме случаите на духовна заблуда и измама, да ги обобщаваме в [лицето на] цялото множество духовни люде и да си останем с хипотезата, че светците от миналото не са нищо друго, освен митични отживелици.

3. В различните издания на синаксарите има разлики в подробностите – нещо, което доказва, че те не са достоверни.

Наскоро, когато преподавах в Университета в Упсала (Швеция), имах възможността да разговарям с известния учен библеист д-р Харалд Ризенфелд (Harald Riesenfeld), който се отличава с голямото си благочестие. Каза ми, че много учени намират, че разликите в подробностите между четирите Евангелия водят мнозина до съмнения в тяхната достоверност. Но тези учени, според него, напълно бъркат; напротив, светите евангелски текстове, макар и да достигат до нас в четири различни вида, макар и да са написани от различни лица, не се различават по своята *същина*, а в *дребните си детайли*. Цел на светите текстове е да ни предадат вдъхновеното слово на Бога, а не безполезни детайли. Фактът, че те са съгласни в това божествено послание, е нещо чудесно и доказва тяхната достоверност.

Същото се случва и с житията на светците. Това, че са се запазили във вида, който имат, въпреки съществените разлики в съдържанието, свидетелства за духовното им превъзходство и вдъхновеното им съдържание. Различните синаксари имат за цел да ни предадат посланието за духовния живот на светците, а не, разбира се, ненужни подробности – и те постигат това превъзходно. Сега, ако различни издания на синаксарите пропускат, прибавят или даже смесват някои второстепенни елементи, този факт не означава, че те подправят главното послание, което съдържат: подбудата да живеем с живота на Христос и да подражаваме на великаните на духа, които са живели преди нас. Достоверността на синаксарите се изразява и доказва точно с това послание. Историческите подробности нямат значение и историческите празности не ни казват нищо за достоверността на житията на светците, които отците са ни предали.

4. Много неща в житията на светците ни изглеждат преувеличени, някои подвизи на светци ни изглеждат невъзможни – и така нарастват подозренията относно точността на синаксарите.

Говори се, че динозаврите, днес непознати за нас, някога са скитали по земята. Различни други животни в наше време изчезват поради екологичната катастрофа. Както би било безумно да твърди човек, че динозаврите не са съществували никога, понеже не съществуват днес, така също безумно би било, ако след петдесет години някой не приема съществуването на едно животно, което днес е вид, застрашен от изчезване. И така, не можем да твърдим сериозно, че драконите и други животни, които днес не

познаваме, не са съществували по времето, когато са живели светците. Това е очевидно. Освен това, доколкото драконите като цяло изобразяват злото в символизма на агиографията, същото непременно важи и за литературния образ на дракона. Съществува литературен смисъл отвъд въпроса за действителното съществуване на драконите.

Що се отнася до подвизите на светците, които ни изглеждат понякога преувеличени, ще трябва да разгледаме демоничната природа на съмненията. Добре известно е, че в определени състояния на биохимична индукция (например т. нар. GAS: Общ синдром на индукцията), човешкото тяло може да извърши неща, които обикновено са невъзможни. Например, едно внезапно увеличаване на адреналина предизвиква почти свръхчовешка сила. И така, ако химически вещества могат да обяснят по логичен начин свръхестествени свойства на човешкото тяло (като, например, това, че е възможно човек, който се намира в състояние на уплах, да тича с фантастична скорост, дори и да не е трениран), защо да не повярваме, че действието на Светия Дух е възможно да дари на разума и тялото на човека свойства, които са обикновено непознати? Само едно „рационализиране“ и „демитологизиране“ на светата ни вяра би могло да ни доведе до съмнението и до пълно отхвърляне на мъченическите, подвижнически и чудотворни подвизи на светците. Светците са извършили много повече, отколкото е описано в техните жития, което безблагодатният ум не понася да слуша. Светците не са действали автономно и с чувство на самодоволство, но са извършвали всичко с благодатта и помощта на всесилния Бог.

5. Житията на светците имат склонност да преувеличават броя, особено когато споменават броя на мъчениците.

Единственият начин да оправдаем едно такова обвинение би бил да приемем безусловната достоверност на историците. Но историците са направили няколко страхотни грешки. Например, в продължение на много години разказите на Тукидид за различни събития са се смятали погрешни и преувеличени. Скорошно изследване обаче доказва, че той е имал право. Също така сега историците приемат, че в областта на демографията са подценили количеството жители на древните градове, докато някои приемат, че древните източници са били точни. И така, не е правилно, когато намираме „преувеличения“ в житията на светците, да ги оценяваме с предразсъдък и съмнение. Също един риторичен похват, много известен в литературата, – а животописите на светците са превъзходна литература, – е да се използва преувеличение, за да се наблегне на някой момент. Трябва да имаме предвид този похват, без обаче да предполагаме, че всяка статистика и сведение са погрешни. Иначе всяко нещо, което излиза от границите на логиката и навлиза в рамките на вярата, е със сигурност едно „преувеличение“, но не недопустимо и [непременно] с „митично“ съдържание.

6. Много от нещата, които се разказват в житията на светците, са могли да бъдат известни единствено на тях. Как можем да вярваме на тези неща и как сме разбрали за тях?

С този въпрос, който – или съзнателно, или по незнание – произлиза от нашата надменност и високомерие, смятаме своите предшественици за безумни и наивни. Ако

обаче смирим ума си, ще трябва да приемем, че съставителите на синаксарите не само не са били безумни, но са били в действителност доста често велики отци на Църквата, образовани и даровити писатели, редки мислители, велики умове. Следователно невъзможно е просто да са предположили някои неща, свързани със светците, и след това да са ги записали, вярвайки, че никой не би имал нашия „велик“ ум, за да си помисли, че „само светците са могли да знаят тези неща“! Ние предполагаме, че авторите на житията на светците са били безумни, но те, като благочестиви, добродетелни и даровити, не са предполагали същото за идещите подир тях, за нас. Те са отправяли своите агиоложки текстове до други благочестиви членове на Църквата и са се надявали, че ще ги откроява духовност в Христа, та да разберат, че от смирение [авторите на житията] нямат възможността, нито е било позволено да покажат, че са знаели някои неща по откровение. Щеше да е недопустимо да заявят това направо, макар и тези „заявявания“ да не са били напълно непознати при наличие на подобаваща духовност за наше съзиждане в Христа. Също трябва да имаме предвид, че много светци, подбуждани от смирение, не са позволявали техният [духовен] опит да става обществено достояние, докато са били още в този живот, но са го споделяли със свои ученици, които пък след светата им кончина са го съобщавали на вярващите. Избягвали са да бъдат прославяни, докато са били живи и са се стремели винаги към Божията слава. Някои от учениците на светците са съставяли също житията на своите духовни отци и ръководители и така не е необясним фактът, че познаваме личния [духовен] опит на Божиите светци.

Епилог-изводи

Може би не е нужно да споменаваме, че една склонна към подозрителност позиция спрямо синаксарите има западен произход; тя бе предизвикана след като II Ватикански Събор отстрани много светци, и преди всичко православни, от папския календар. Трябва да имаме предвид, че западните жития на светци са наистина много често с митичен характер. Трудно е да се определи причината за това. Напомня древната загадка: „кое е произлязло по-напред – кокошката или яйцето?“. Може би отчуждаването на Запада от Православната Църква и следователно от истинската духовност е довело до едно изопачаване на личния [духовен] опит за освещаване, тъй че предполагаемите светци са били в действителност просто резултат от живи фантазии или от придаването на недействителни събития към техния живот? Или може би това отчуждаване и изчезването на достоверната святост са довели до изобразяването на фантастични светци, на чиито живот по-късно са подражавали духовни люде, които са възприели в духовния си живот характерния белег на измамата, който е произлязъл от изкуствената и подправена духовност? Никога не ще разберем. Единственото, което знаем, е че отделянето на западния християнски свят от автентичната православна духовност е довело до съставянето на „синаксари“, които могат да станат предмет на подозрения и да изобразяват лъжливи и неисторически събития. Следователно ние сме длъжни да бъдем много внимателни, тъй че да не позволяваме на западните западняците да смесват източното отеческо предание за съставяне на агиоложки текстове с [похватите на] съответната западна филология, смесвайки по този начин истинското с фалшивото и подхвърляйки на строга критика и неверие неподправеното – нещо, което подобава само за подправеното. Наистина, трябва всички да бъдем предпазливи спрямо онези, които с

предполагаемите критични очи на университетските учени пристъпват към духовните въпроси и благодатните събития, каквито са животът на един светец. Много често на такива лица им липсва смирението, което подобава на истинската наука, и те са просто роби и жертви на лукавия и пророци на един безбожен светоглед, който има за цел духовната смърт. Предпазливостта ни спрямо такива „богослови“ е напълно необходима, особено доколкото те не са само роби на дявола, но и самите те са станали лукави. Ако се съмнявате, прибегнете към житията на светците, където ще се уверите как се описва животът на такива хора и как те биват характеризирани.